

ЗАДОЯ **Анатолій,**

д.е.н., проф., професор кафедри глобальної економіки,
Університет імені Альфреда Нобеля

КОНФЛІКТОГЕНЕЗ ЕКОНОМІЧНОГО ЦИКЛУ

Внесок М.І. Туган-Барановського у розроблення теорії економічних циклів загальновідомий. Різні її аспекти продовжують активно обговорюватися в економічній літературі. Зокрема, цікавим є дослідження впливу, з одного боку, французьких науковців на погляди нашого співвітчизника, а з іншого боку – його вплив на формування теорії циклів у ХХ столітті [1]. Як справедливо зазначає І.П. Макаренко, теорія економічних циклів «стала фундаментальною працею для подальшого вивчення макроекономічного середовища – процентних ставок, валютних курсів, що впливають на коливання потоків капіталів» [2].

І хоча проблеми економічної циклічності активно досліджуються в сучасній науковій літературі, як на наш погляд, дискусії зайшли у глухий кут. По суті більшість авторів залишаються у колі класичних підходів, у той час як відчувається потреба в нових ідеях. Сьогодні проривні досягнення у науці спостерігаються тоді, коли методологія однієї науки використовується в іншій. Отже, існує потреба скористатися досягненнями інших сфер наукових досліджень для нового погляду на проблему економічних циклів.

Нам уже доводилося звертати увагу на можливості, які розкриває перед дослідниками економічної циклічності використання фундаментальних положень конфліктології [3]. Її застосування дозволяє виявити конфліктоген економічного циклу. Загальноприйнятим є розуміння конфліктогенезу як виникнення та розвиток певних конфліктних форм суспільного існування. Наслідком конфліктогенезу є конфлікт. Той вихідний пункт, через модифікацію та перетворення якого у кінцевому рахунку виникає конфлікт, і називають конфліктогеном. Сама наявність цього гену не призводить до конфлікту автоматично. Суспільство може нормально функціонувати тривалий час, поки не сформується відповідні умови, як спричиняють трансформацію конфліктогену в реальний конфлікт.

У сучасній ринковій економіці існує певна обмеженість ресурсів та неможливість задовольнити усі потреби. Це породжує відмінність інтересів економічних суб'єктів та суперечності між ними. Тому за своїм характером суспільство є поліполярним. Однак, використавши агрегування інтересів, поліполярність можна звести до біполярності. Усі економічні суб'єкти можна розділити на дві групи: сукупний продавець та сукупний покупець. З одного боку, продавець та покупець мають різні інтереси, прагнучи отримати максимальну вигоду від обміну. З іншого боку, суспільний характер виробництва пов'язує ці суб'єкти між собою, оскільки жоден із них не зможе реалізувати свої інтереси без іншого. Таким чином, є обидві ознаки біполярності: протистояння і взаємопов'язаність суб'єктів обміну. Саме ці протистояння та взаємопов'язаність виступають конфліктогеном сучасної економіки, внутрішньо властивим будь-яким обмінним операціям.

Однак у нормальних умовах біполярність не перетворюється на конфлікт. Безконфліктне функціонування економіки спостерігається тоді, коли обидві групи суб'єктів (в основному) дотримуються компромісної поведінки. Якщо ж бодай одна зі сторін займає позицію конфліктної поведінки, ситуація в цілому стає конфліктною.

Імпульсом для перетворення протиріччя (конфліктної ситуації) на конфлікт («інцидент») можуть бути:

порушення безальтернативності. У закритій економічній системі продавці та покупці не мають іншої можливості реалізувати свої інтереси, як досягти компромісу. Проте більшість сучасних економік відкриті. Безальтернативність може бути порушена не обов'язково з допомогою зовнішніх ринків. Неприйнятна пропорція обміну, наприклад, може спонукати споживачів до організації натурального виробництва того чи іншого продукту чи послуги та задоволення потреб без обміну;

досягнення мінімального рівня прийнятності обмінної операції. Такий мінімальний рівень прийнятності існує як у покупця, так і у продавця. Для покупця цей рівень встановлюється бюджетними обмеженнями. Для виробника об'єктивно мінімальним рівнем прийнятності виступають витрати;

протестна поведінка. Протестна поведінка ґрунтується на суб'єктивних оцінках ситуації кожним індивідом, яку він може сприймати як несправедливу.

Перелічені чинники у ролі інцидентів постійно призводять до виникнення конфліктів між окремими суб'єктами. Але для переходу економіки до стану кризи необхідна синхронізація багатьох конфліктів, які, досягаючи критичної маси, порушують стабільний перебіг економічних процесів. Як такий синхронізатор виступає діяльність фінансових посередників.

Цілком зрозумілим для покупців є прагнення подолати обмеження споживання, встановлені розмірами бюджету. Для цього необхідно або пересунути лінію бюджетних обмежень шляхом збільшення доходів, або отримати кредит на придбання споживчих благ. В умовах кредитної системи, що динамічно розвивається, більш привабливим виявляється другий шлях. При цьому інтереси і кредитора, і позичальника збігаються: кредитор прагне максимізувати свій дохід від зростання масштабів кредитування, а позичальник розширити своє споживання, долаючи бюджетні обмеження. Тим самим формуються сприятливі умови для компромісної поведінки обох суб'єктів.

Слід звернути увагу на динаміку ще одного показника – середньої норми споживання. Її зростання (і, відповідно, зниження граничної норми заощаджень), через дію інвестиційного мультиплікатора мало би позитивно позначитися на економічній динаміці. Проте українська економіка виявилася не готовою до збільшених запитів споживачів, які задовольнялися переважно за рахунок імпорту.

У кожній економіці формується певне співвідношення між приростом депозитів та величиною заощаджень. За нашими дослідженнями, в українській економіці співвідношення, що відповідає більш-менш стабільному розвитку, склалося на рівні 40–45%. Якщо приріст заощаджень становить понад 50%, – це означає, що масштаби кредитування випереджають процеси погашення кредитів та дія грошового мультиплікатора збільшує фактичну грошову масу в

обігу. При зниженні показника нижче за 40% спостерігається згортання процесу кредитування та виникнення проблеми погашення кредитів.

Особливу небезпеку стабільному розвитку економіки становлять надмірні кредити, видані домашнім господарствам. Оскільки джерелом погашення кредитів виступають заощадження, про «надмірності» кредитування можна судити, зіставляючи суму кредиту із сумою заощаджень. Враховуючи розбіжність структури заощаджень та структури споживчих кредитів, можна стверджувати, що проблеми з погашенням кредиту виникнуть у тому випадку, якщо його сума перевищує 60–70% заощаджень.

Кредитування понад норму реальних заощаджень фактично є побудовою фінансової піраміди. Ширина її основи багато в чому залежить від термінів погашення наданих кредитів та можливості перекредитування. Тому можна спостерігати різну за тривалістю фазу піднесення економічного циклу. Однак, коли позичальники стикаються з проблемою нестачі доходів для погашення кредитів та вичерпання можливостей перекредитування, відбувається різке скорочення можливостей для їхньої компромісної поведінки як стосовно продавців, так і стосовно кредиторів. Але у перших і у других сформувалася поведінка, орієнтована на колишній рівень попиту та «поступливість» контрагента, що забезпечують рівень прибутковості, недоступний у нових умовах. Кредитори та продавці досягають свого мінімального рівня прибутковості (що сформувався в колишніх умовах) і теж переходять від компромісної поведінки до конфліктної. Небажання продавців і кредиторів йти на компроміс в умовах, що змінилися, сприймається покупцями як несправедливість обміну та розподілу і посилює їхню протестну поведінку. Отже, формуються всі ознаки конфлікту. Інциденти перетворили протиріччя на конфлікт. Суспільство перейшло у стан кризи.

У ході кризи та депресії поступово відновлюються порушені пропорції, змінюються уявлення про межі компромісної поведінки, сторони пристосовуються до нових умов господарювання. Конфлікт вирішується, й у суспільстві знову переважає компромісна поведінка більшості економічних суб'єктів. Формуються передумови нового циклу.

1. Adair P., Nezhyvenko, O. Tugan-Baranovsky's business cycle theory and French economists: inspiration and legacy. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*, 2021. № 6(1). С. 3–7. <https://doi.org/10.18523/2519-4739.2021.6.1.3-7>
2. Макаренко І.П. Наукова спадщина М.І. Туган-Барановського. *Наука та інновації*. 2018. № 6. С. 5–8. <https://doi.org/10.15407/scin14.06.005>
3. Задоя А.А. Экономическая цикличность: конфликтологическая концепция. *Бюлетень Нобелівського економічного форуму*. 2013. №1 (6). С. 150–159.